

ТЕРМИНОЛОГИЈА ОДЕВАЊА И ОБУВАЊА У РУДНИ (РУМУНИЈА)

У раду се даје лексичко-семантичка анализа терминологије одевања и обувања Срба у румунском селу Рудни. Грађа, која је прикупљана на основу тематског упитника, разврстана је у четири основна семантичка поља: 1. *Одевање* 2. *Обување* 3. *Одећа и предмети који се односе на новорођену децу и чување деце* и 4. *Накит*. Поље посвећено одевању подељено је у четири тематске групе: *Покривање главе*, *Покривање горњег дела тела*, *Покривање доњег дела тела* и *Покривање стопала*. У раду је представљено и порекло речи које чине терминологију одевања и обувања у Рудни. Показало се да највећи део ове лексике чине словенске речи, али и да има запажен број германизама и турцизама.

Кључне речи: терминологија одевања, терминологија обувања, Рудна, српски језик, српски говор у Румунији, дијалектологија.

1. Увод

Банатско село Рудна у Румунији некада је било насељено већим бројем Срба, а данас их је нешто више од сто. О говору и лексици Рудњана већ се писало³, те се овде нећемо посебно освртати на резултате тих истраживања. Тема овога рада је представљање лексике одевања и обувања код Рудњана са циљем да се од заборава сачува духовна култура српског народа у Румунији. С тим у вези, лексика одевања и обувања је прикупљена, забележена и лексичко-семантички обрађена. Прикупљање грађе обављено је на основу унапред припремљеног упитника Института за српски језик САНУ који се већ користио у бележењу ове лексике на другим подручјима српског језика.⁴

¹ tatjana.trajkovic@filfak.ni.ac.rs

² Рад је настао у оквиру пројекта Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији „Истраживање културе и историје Срба у Румунији“ и пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“ (178020).

³ В. радове М. Томића о антропониимији Рудне (Томић, 1984), Ж. Бошњаковића и С. Варенике о прозодијским и морфосинтаксичким одликама говора Рудне (Бошњаковић, Вареника, 2008а и 2008б), Б. Марковић и Б. Савић о терминологији овчарства у Рудни (Марковић, Савић, 2017), Т. Трајковић о ратарској терминологији у Рудни (Трајковић, 2017).

⁴ Посебну захвалност дугујемо гостопримљивим и стрпљивим старицама Рудњанкама: Катини

Лексика одевања и обувања била је предмет бројних лингвистичких, етнолингвистичких, културолошких проучавања. Лексичком страном области одевања и обувања бавило се неколико аутора. Ј. Марковић је у раду о тканој сукњи (Марковић, 2004) и у монографији о ткачкој лексици (Марковић, 2006) представила један изворни слој лексике везан за човеково окружење и пре свега за његово одевање, а коју је жена из југоисточне Србије својим рукама стварала. Н. Богдановић и В. Бонцолова (2010) дају српско-бугарску паралелу терминологије одевања која је мотивисана називима делова тела, што је довело до закључка о јакој семантичкој и деривационој вези човековог тела и назива појединих делова одеће. Лексичко-семантичкој класификацији одевне лексике из села Каћа у Бачкој посветила се В. Ракић (2011). Д. Радовановић је описала лексику одевања са подручја Сиринићке жупе разврставајући је у неколико тематских поља (Радовановић, 2015).⁵

У овом раду обрађене су 133 лексеме које се односе на одевање и обување у селу Рудни, које су разврстане у следећа семантичка поља: 1. *Одевање* 2. *Обување*, 3. *Одећа и предмети који се односе на новорођену децу и чување деце* и 4. *Накит*. У оквиру поља о одевању осмишљено је неколико тематских група: *Покривање главе*, *Покривање горњег дела тела*, *Покривање доњег дела тела* и *Покривање стопала*. Највеће лексичко богатство показује семантичко поље које се односи на одевање, у којем се показује разноврсност именовања различитих одевних предмета и њихових делова. Обување је поље са знатно мањим бројем лексичких јединица, што није неочекивано, јер се ради о мањем броју предмета па и ужим могућностима за именовање.

2. Одевање

Општа лексика којом се именује одевање и обување у Рудни обухвата лексеме: *оде́ло*, *обућа*, *сам се обукла*, *сам се обула*.

Одело је лексема за именовање онога што човек облачи да би покрио тело.

За означавање онога што човек навлачи на ноге користи се лексема *обућа*.

За семему „навлачити на себе, облачити се“ користи се форма *сам се обукла*.

Конструкцијом *сам се обула* исказује се семема „навлачити на ноге, обувати се“.

Радован (1926) и Меланији Ђурђев (1939).

⁵ О богатим етнокултуролошким сликама одевања и обувања код Срба може се сазнати из радова: Вујић, 1930 (о ваљевској ношњи), Бјеладиновић, 1966 (о ношњи у Рађевини), Марковић, 1999 (о ношњи динарских досељеника), Бјеладиновић-Јеротић, 2003 (о народној ношњи у динарској зони) итд.

2.1. Покривање главе

Поље које се односи на лексику за именовање одевања главе обухвата следеће лексеме: *астригџанска капа, баџке мараме, гомбе, гомбице, делинске мараме, кадифене мараме, капа, капица, мали крај, марама, мараме за сваки дан, мараме од сомот, патистене мараме, перушка, свечана капа, свечане мараме, турске мараме, шајкача, шамија, шарене мараме, шепица, шепут, шешир, штофане мараме, итријкана капица, шубара*.

Лексемама *марама, шамија* исказује се семема „платно којим жене прекривају главу“.

Мараме су могле бити различите, што је зависило од материјала од којег су сачињене, од дезена или од намене. *Кадифене* су биле мараме од кадифе, *штофане* од обичног штофа, *патистене* су од патиста, а носиле су се и мараме *од сомот*. *Баџке мараме* су имале дезен са ружама, а *турске* су биле *шарене*. *За сваки дан* су се користиле *патистене* и *од сомот*. *Делинске* су се носиле лети и оне су биле *свечане* (*кадифене* и *штофане*).

Марама се обично везује дуплим чвором, који се назива *шепут*. Лексемом *мали крај* именује се доњи део мараме.

За семему „предмет којим мушкарци покривају главу“ користи се лексема *капа*. Зимом су се користиле *астриганске* капе, које су биле од јагњеће коже и свечане намене, тзв. *свечана капа*.

Рудњани су носили *шубару* и *шешир*. *Шепица* је капа са ободом на предњој страни, качкет, а *шајкача* је војничка капа.

На свечане капе стављало се перо од гуске које се именује лексемом *перушка*. Капе са перушком носиле су се у сватовима.

Дечија капа се зове *капица*. Ове капе су биле *итријкане*. Обично су имале украсе у виду лоптица – *гомбе, гомбице*.

2.2. Покривање горњег дела тела

Тематској целини лексема којима се именује одећа за покривање горњег дела тела припадају лексеме: *аљина, аниџ, белениџ, блуза, бродирана кошуља, везена кошуља, дџлама, дџгачка кошуља, женска кошуља, јанкел, капут, кџжна аљина, кџжух, кџпча, костима, кошуља, кошуља за дар, кошуља од тканине, кошуља рашеље, кошуља са дџгим рукавима, кошуља са кратким рукавима, кошуља са три фртаља рукавима, кошуљица, куделна кошуља, леђа, мајов, мџшка кошуља, наруквице, огрлица, округли џемпер, пџктар, предњица, предњице, прџслук, рукавице, рукав, рџпица, ткана кошуља, дџгме, свџдер, флањелска кошуља, џемпер, џемпер на вџ, џџп, итријкана блуза*.

Семема „горњи део одеће који се носи до самог тела“ означена је лексемом *кошуља*. *Кошуљица* је била од платна и на закопчавање.

Разликују се *мушке* и *женске* кошуље.

Кошуље могу бити *флањелске* и *од тканине*. Кошуља од памука је била *ткана кошуља*, а од конопље – *куделна кошуља*. *Везене кошуље* су могле

бити *рашеље* и *бродиране*.

Према дужини рукава носиле су се кошуље са *дугим рукавима*, са *кратким рукавима* и са *три фртаља* рукавима.

Дугачке кошуље су кошуље дужине до изнад колена.

Постојале су кошуље за *дар* које су се посебно спремале за даривање у свадбеним обичајима.

Мајов је део одеће који се носи у горњем делу испод кошуље или блузе.

Блуза је лексема којом се означава „горњи део одеће са рукавима“.

Могла је бити од платна, али и *штрикана*.

Џемпер је лексема за именовање горњег дела одеће који има рукаве.

Могоа је бити: *на ве* – џемпер који се навлачи преко главе и има отвор у облику латиничног слова V; *округли* – џемпер који се навлачи преко главе и има округли отвор; *сведер*, што је назив за џемпер на раскопчавање.

Делови џемпера су: *леђа* – задњи део; *предњица* – предњи део; *предњице* – два предња дела џемпера на раскопчавање; *рукав* – део џемпера за руку; *цеп* – део џемпера или кошуље у који може да се стави марамица или сл.

Лексемом *огрлица* означава се део блузе око врата. Истом лексемом именује се исти део кошуље који се састоји из два дела.

Рупица је петља за дугме на кошуљи; *копча* је предмет који се увлачи у петљу и спаја два краја, док је *дугме* назив за мању копчу.

Пруслук је део одеће који се носи преко кошуље или блузе, обично је плетен, али може бити и од плиша. Уколико је био од вуне, звао се *вунени пруслук*.

Кожух је лексема за именовање горњег дела одеће који је начињен од овчије коже и обично је без рукава. Лексемом *кожна аљина* назива се кожух са рукавима. *Пектар* је кожух без рукава који се закопчавао са стране, а могоа је бити женски и мушки.

Беленицук је лексема којом се именује врста рукавица без прстију. Били су штрикани, од вуне или од платна и различитих дужина: женски и дечији су били до лаката, а мушки краћи.

Лексеме *костима* и *аљина* користе се за именовањ горњег дела одеће који се носи преко блузе, са рукавима је и од чвршћег материјала.

Део одеће који се носи преко џемпера је *капут*.

Долама је лепа, свечана хаљина од чоје са рукавима, дужине „три фртаља“.

„Краћа аљина до струка, свечанија, обично за одлазак у цркву“ је *јанкел*.

Семема „одело, комплетирана одећа која се састоји од панталона и краћег капута“ означава се лексемом *анцуг*.

Рукавице или *наруквице* – део одеће који се навлачи на руке. Могле су бити са пет прстију или са једним, палцем.

2.3. Покривање доњег дела тела

Ово семантичко поље подразумева покривање дела тела од струка на доле и обухвата следеће лексеме: *гаће, гаће до колена, гаћице, дугачке гаће, карирани шџс, леговани шџс, памучни шџс, панталоне, пџас, поруб, сукнене панталоне, сукња, чакшире, шџс, шџс од лодена, шџс у итрафте, штофане панталоне, џибзер*.

Семема „део одеће који мушкарци носе испод панталона“ именује се лексемом *гаће*. Женске гаће се називају *гаћице*. Гаће су могле бити *дугачке* и *до колена*.

Панталоне је лексема којом се означава део одеће са ногавицама који носе мушкарци, Панталоне су могле бити *штофане* и *сукнене*. Жене су ткале сукнене панталоне.

Чакшире су мушке панталоне и биле су „на шунке“ у горњем делу, а доле узане.

Лексемом *сукња* именује се део одеће који жене носе као горњу одећу и покривају и горњи и доњи део тела.

Лексема *шџс* користи се за означавање семеме „део одеће коју носе жене и покривају доњи део тела“. Шџс је могао бити од штофа, „од лодена“ / кончани. Шџс је могао бити: *клот* (без украса, веза или сл.), *карирани*, у *итрафте*; *леговани* (на фалте). Увек је био *памучни*, никад од вунене тканине. Шџс има: *појас, џибзер* (рајфершлус), *поруб*.

2.4. Покривање стопала би се могло посматрати као засебна група лексема које се односе на посебан доњи део тела, који је близак обувању. Ова подгрупа подразумева лексеме којима се именују предмети и њихови елементи за обување ногу. Овде спадају: *везене чарапе, вунене чарапе, доколенице, дугачке чарапе, женске чарапе, клџт чарапе, лице, мушке чарапе, памучне чарапе, потколенице, стопала, фусукле, чарапе, чарапе без модела, чарапе са моделом, шарене чарапе, итрикџне чарапе*.

Лексемом *чарапе* именује се „одевни предмет којим се директно покривају ноге“.

У Рудни разликују следеће врсте чарапа:

- према полу: *мушке* и *женске*;
- према дужини: *дугачке, потколенице, доколенице, фусукле* (чарапе до изнад глежња);
- према материјалу: *вунене, памучне*;
- према начину израде: *везене, итрикане*.

Чарапе су могле бити *шарене* и *клот* (без шара). Односно, могле су бити *са моделом* и *без модела*.

Доњи део чарапе назива се *стопала*, а *лице* је горњи део чарапе.

3. Обућа

Семантичко поље *обућа* није тако богато с обзиром на то да је забележено укупно 13 лексема. Међутим, ради се о посебном начину покривања тела, који се разликује од одевања, те ће се тако и разматрати. Лексеме које спадају овде су: *кратке чизме, лагоане сандале, лагуване сандале, натикаче, опанци, опанци од свињске коже, опанчице, сандале, сандале са каишевима, ципеле, чизме, чизме до колена, шишоне*.

За семему „одевни предмет који се носи на ногама преко чарапа“ користи се лексема *опанци*. Они су увек били *од свињске коже*.

Опанци који су били намењени женским особама називали су се *опанчице*.

Лети су се носиле и *сандале*, које су могле бити *са каишевима* или *лагуване/лагоане*.

Чизме је лексема за означавање „обуће од гуме са дужим горњим делом“. Оне су могле бити *кратке* (до глежња) и *до колена*.

За „обућу која се носи по соби“ користи се лексема *натикаче*, које су обично биле плетене.

Лексемама *ципеле* и *шишоне* именује се обућа финије израде.

Обућа се може поделити и у две групе: плитка (*натикаче, опанци, опанчице, сандале, ципеле, шишоне*) и дубока (*чизме*).

4. Одећа и предмети који се односе на новорођену децу и чување деце

Лексемом *пелена* именује се платно у које се умотава беба. *Повој* је трака којом се вежу пелене око бебе. Предмет у који се стављала беба кад су укућани одлазили на њиву назива се *котарица*, мада се истом лексемом и лексемом *котарчица* именује и било која мала корпа. Семема „предмет у облику корита у који се стављала беба“ означена је лексемом *карлице*.

5. Накит

Накит се пре свега односи на украшавање женске особе. У овој групи лексема нашле су се: *грнате, ланац од перли, минђуша, презетна* и *сеферине*.

Презетна је украс на руци жена. *Минђуша* је украс на уху. Лексемом *ланац од перли* именује се украс на врату који има *грнате*; грнате су од стакла и могле су бити беле или шарене. Ланац са дукатима, који су носиле само девојке из богатих кућа назива се *сеферине*.

6. Највећи број речи које налазимо у терминологији одевања и обувања села Рудне су словенског порекла: *вуна, доколенице, гаће, гаћице, кожух леђа, лице, наруквица, натикаче, огрлица, одело, одећа, опанци, опанчице, перушка, повој, појас, потколенице, предњица, рукав, рукавице, стопала* итд.

Међутим, не може се занемарити број турцизама:⁶ *аљина, белениук, марама, делин, долама, дугме, каиш, копча, чакшире, чарапе, џеп, шамија, шајкача* (< тур. *Şayak, врста грубе чохе*), *кадифа, минђуша*.

Германизми се, такође, јављају у значајној мери: *аниуг, карирано, карлице, клот, лоден, лагоане, лагуване, перла, сомот, фртал, џибзер, штоф, штрафте, штрик*.

Много мањи број речи потиче из француског језика: *блуза, бродирано, рашеље, костима, панталоне, модел*.

Утицај мађарског језика видан је једино у примерима: *гомба, гомбица, џипеле*.

Англицизми се препознају у примерима: *џемпер, фланел, сведер*.

Из италијанског језика долазе две речи: *капут и мајов*.

Има и појединачних примера чије је порекло из неког другог индоевропског језика као што је *астраган*, који је настао према руском граду Астрахану, или *сандале*, лексема која долази из грчког језика.

Закључак

У времену све већег налета англицизама, који снажно потискују словенске речи, али и одомаћеле турцизме и германизме, све чешће чујемо: *бомбар, ешарпа, кроксице, старке, угсице* и неретко не знамо шта значе, као што ни млађе генерације не знају значење лексема као што су: *долама, опанке, пруслук, шамија* и сл. То нам још једном показује да су речи живе, да се селе, смењују, настају и нестају. Уколико их лексикографи не буду записивали у одређеном тренутку њихове употребе, будући нараштаји неће знати да су такве лексеме постојале. Циљ овог рада је био да се терминологија одевања и обувања, коју су користили стари Рудњани, забележи и опише како би она постала макар део историје културе Срба у Румунији.

Литература

Бјеладиновић, 1966: Ј. Бјеладиновић, *Народна ношња у Рађевини*, Гласник Етнографског музеја 28–29, Београд, 237–270.

⁶ Све стране речи тумачене су према Речнику страних речи и израза И. Клајна и М. Шипке, Речнику српскохрватског књижевног језика Матице српске и Речнику турцизама Абдулаха Шкаљића.

- Бјеладиновић-Јеротић, 2003: Ј. Бјеладиновић-Јеротић, *Народне ношње динарске зоне*, Народна култура Срба у XIX и XX веку, Водич кроз осталу поставку, Етнографски музеј у Београду, Београд, 59–78.
- Богдановић, Бонцолова, 2010: Н. Богдановић, В. Бонджолова, *Лексика одевања мотивисана називима делова тела*, Тело и одело у култури Срба и Бугара, зборник радова, Филозофски факултет, Ниш.
- Бошњаковић, Вареника, 2008а: Ж. Бошњаковић, С. Вареника, Напомене о морфосинтаксичким особинама српског говора села Рудне у Румунији, *Српски језик*, XIII/1–2, 261–279.
- Бошњаковић, Вареника, 2008б: Ж. Бошњаковић, С. Вареника, Прозодијске особине говора села Рудне (Румунија), *Зборник Матице српске за славистику*, 74, 219–231.
- Вујић, 1930: В. Вујић, *О ваљевској народној ношњи*, Гласник Етнографског музеја V, Београд, 83–92.
- Клајн, Шипка 2007 : И. Клајн, М. Шипка, *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад.
- Марковић, 1999: Г. Марковић, *Одећа у народном животу динарских досељеника западне и источне Србије*, Етно-културолошки зборник V, Сврљиг, 223–225.
- Марковић, 2004: Ј. Марковић, *Народни називи за ткану сукњу*, Дијалектолошка истраживања, Зборник радова, Филозофски факултет, Ниш, 35–43.
- Марковић, 2006: Ј. Марковић, *Ткачка лексика југоисточне Србије*, Филозофски факултет, Ниш.
- Марковић, Савић, 2017: Б. Марковић, Б. Савић, Из терминологије овчарства села Рудне у Румунији, *Исходишта*, бр. 3, Савез Срба у Румунији/центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Филолошки, историјски и теолошки факултет Западног универзитета у темишвару, темишвар / Ниш, 2017, 203–212.
- Радовановић, 2015: Драгана Радовановић, Из одевне лексике Сиринићке жупе, Путевима српских идиома (Зборник у част проф. Радивоју Младеновићу поводом 65. рођендана), Крагујевац, 2015. 139–150.
- Ракић, 2011: В. Ракић, Терминологија одевања и обувања у Каћу. *Прилози проучавању језика*, 42, Нови Сад: Одсек за српски језик и лингвистику Филозофског факултета у Новом Саду, 2011, 135–164.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*. – Нови Сад – Загреб (Матица српска – Матица хрватска), 1967–1969, књ. I–III, Нови Сад (Матица српска), 1971–1976, књ. IV–VI.
- Томић, 1984: М. Томић, Антропонимија Срба и Хрвата у Румунији, *Ономатолошки прилози*, V, 251–257.
- Трајковић, 2017: Т. Трајковић, Ратарска терминологија села Рудне у Румунији, *Исходишта*, бр. 3, Савез Срба у Румунији/центар за научна истраживања и културу Срба у Румунији, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, Филолошки, историјски и теолошки факултет Западног универзитета у темишвару, темишвар / Ниш, 2017, 489–506.

Шкаљић, 1973: А. Шкаљић, *Turcizmi u srpskohrvatskom – hrvatskosrpskom jeziku*.
Треће издање – Сарајево, 1973.

Tatjana G. Trajković

TERMINOLOGY OF CLOTHING AND FOOTWEAR IN RUDNA (ROMANIA)

Summary

The paper analyzes the terminology of clothing and footwear in the folk life of the Serbs in Rudna village, in Romania. The material, which was collected on the basis of a thematic questionnaire, is classified into four basic semantic fields: 1. *Clothing*, 2. *Footwear* 3. *Clothes and articles related to newborns and childcare* and 4. *Jewelry*. The field devoted to clothing is divided into four thematic groups: *Head covering*, *Covering the upper body*, *Covering the lower body* and *Covering the foot*. The paper also presents the origin of words that comprise the terminology of dressing and footwear in the Rudna. It turned out that most of this lexicon is made up of Slovene words, but also has a notable number of Germans and Turks.

Key words: terminology of clothing, terminology of footwear, Rudna, Serbian language, Serbian speech in Romania, dialectology.

